

УДК 343.211.5

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.69>**І. А. Ляховченко**аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРАВА» ТА «ПОВНОВАЖЕННЯ» ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу співвідношень понять «права» та «повноваження» присяжних у кримінальному процесі України. В статті автори зазначають, що якщо брати те значення оцінки доказів, яке закладене в ст. 94 КПК України, то таку діяльність мають право проводити лише уповноважені на те особи, адже оцінка доказів в кримінальному процесуальному аспекті обов'язково буде вказувати на наявність певного результату такої оцінки, який буде створювати права та обов'язки для всіх учасників кримінального провадження. Лише суд, наприклад, може в судовому рішенні визнати докази недопустимими, що призведе до неможливості їх використання в такому кримінальному провадженні (крім випадків скасування відповідного рішення судом вищої інстанції). Відповідно, якщо вести мову про оцінку доказів в порядку ст. 94 КПК України, то її дійсно можуть проводити лише уповноважені на те суб'єкти. Слід звернути увагу на те, що в цій нормі законодавець використовує формулювання «суд», не розрізняючи суддів та присяжних. В ст. 3 КПК України, де надається перелік термінів та їх тлумачення, немає такого окремого поняття як «суд», проте є, наприклад, «суд першої інстанції». Очевидно, що ведучи мову про повноваження суду, законодавець розуміє саме суддів, до яких, відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 3 КПК України також відноситься і присяжні. З цього можна зробити висновок, що присяжні так само відносяться до суб'єктів оцінки доказів, яка має відбуватися в порядку ст. 94 КПК України. Поряд з цим також наголошуємо, що оцінка доказів – це не право, а обов'язок суду, адже фактично така оцінка і є зовнішнім відображенням правосуддя, в результаті якого під час змагального судового процесу, де сторони вільні у наданні своїх доказів, суд приймає відповідне рішення. В ч. 1 ст. 386 КПК України передбачені саме повноваження, а не права присяжних. В той же час формулювання «присяжні мають право брати участь у дослідженні доказів» нівелює сутність їх діяльності та суперечить вимогам ст. 94 КПК України, яка вказує, що вони зобов'язані здійснювати оцінку доказів на рівні з суддями. Відповідно, можна дійти висновку, що формулювання ч. 1 ст. 386 КПК України необхідно змінити.

Ключові слова: кримінальне провадження, суд присяжних, присяжні, права, повноваження

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 386 КПК України, присяжний має право: 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; 2) робити нотатки під час судового засідання; 3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів,

ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа. Слід звернути увагу на те, що законодавець веде мову про те, що присяжний «має право». Тобто повноваження суду присяжних сформульовані через термін «право», що викликає низку питань, адже в такий спосіб законодавець змішує різні за своїм наповненням поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі та правового статусу присяжних у кримінальному процесі України перебуває в центрі уваги вітчизня-

ної правової науки. Зокрема, теоретичні засади доказування (Грошевий Ю.М., Коваленко Є.Г.), організаційно-правові аспекти судового розгляду за участі присяжних (Качур Р.П.) та загальні підходи до розмежування прав і повноважень у правовідносинах (Солонар А.В., Харитонova О.І.) стали предметом дослідження низки авторів. Водночас, питання чіткого співвідношення понять «права» та «повноваження» саме у контексті діяльності присяжних в українському кримінальному процесі залишається недостатньо висвітленим, що зумовлює необхідність подальшого аналізу.

Мета статті. Метою цієї статті є з'ясування сутності та співвідношення понять «права» і «повноваження» присяжних у кримінальному процесі України. Для досягнення мети дослідження планується проаналізувати нормативно-правову базу, наукові підходи до класифікації процесуальних прав і повноважень, визначити їхню роль у межах здійснення правосуддя судом присяжних, а також запропонувати науково обґрунтовані висновки щодо удосконалення процесуального статусу присяжних.

Виклад основного матеріалу. Вчені зазначають, що повноваження становлять сукупність прав та обов'язків державних органів, громадських організацій, посадових і інших осіб, які закріплені за ними відповідно до встановленого законодавчого порядку для реалізації покладених на них функцій [1, с. 639]. Водночас інші автори визначають повноваження як право, надане для вчинення певних дій, тобто як компетенцію, доручення або повновасть [2, с. 469]. З цього приводу А.В. Солонар зазначає, що перше з наведених визначень є більш повним і конкретним, оскільки охоплює всі структурні елементи повноваження. Водночас друге визначення викликає застереження, адже розгляд повноваження виключно як права або доручення є звуженим. Право слід розуміти як можливість певної поведінки учасника правовідносин, яка передбачає наявність відповідного обов'язку – саме в поєднанні вони утворюють повноваження. Щодо терміна «доручення», то він належить до сфери представницьких

правовідносин, в межах яких один суб'єкт уповноважує іншого на вчинення конкретних процесуальних дій [3, с. 255].

О. І. Харитонova, досліджуючи правову природу суб'єктивних прав, підкреслює їх залежність від виду правовідносин - чи мають вони приватно-правовий чи публічно-правовий характер, а також від обраного підходу до правового регулювання. Приватно-правовий підхід визнає природні та невідчужувані права особи, які не створюються, а лише закріплюються позитивним законодавством. Публічно-правовий підхід, навпаки, базується на тому, що саме держава створює права особистості, визначає їх обсяг і, відповідно, може на власний розсуд розширювати або обмежувати правоздатність та обсяг суб'єктивних прав громадян [4, с. 87].

Ю. П. Битяк поділяє права громадян на дві умовні групи: загальні, що формують правове становище особи у системі державного управління загалом, і спеціальні, які визначають її правовий статус у конкретних сферах державного управління [5, с. 29].

Таким чином існують досить суттєві відмінності між правами та повноваженнями. Очевидно, що конкретно в даному випадку фраза «присяжний має право» є в першу чергу лінгвістичною формою, відповідно до якої надається перелік того, що може робити присяжних під час відправлення правосуддя. В той же час слід наголосити, що з аналізу інших норм КПК України можна побачити, що законодавець вкрай рідко використовує формулювання «суд має право», а якщо і використовує, то, як правило, в частині, яка буде стосуватися можливості застосування ним власного розсуду – «суд має право обмежити тривалість висловлення доводів», «суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста» тощо. В той же час законодавець не використовує саме таку лінгвістичну форму для того, щоб перерахувати повноваження, якими наділений суд під час відправлення правосуддя.

При цьому в правовій доктрині взагалі наявні позиції, відповідно до яких необхідно чітко розмежовувати повноваження присяжних та професійних суддів. На це

звертається увага і в Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, де визначено такі риси суду присяжних: «функції присяжних мають бути відокремлені від функцій професійного судді. Присяжні вирішують у своєму вердикті лише питання юридичного факту, а професійний суддя на основі вердикту присяжних і норм кримінального права постановляє вирок» [6]. Отже, з аналізу наукових підходів до визначення функціональних відмінностей між присяжними та професійними суддями можна виокремити такі характерні риси суду присяжних:

1. більш виражена колегіальність у порівнянні з роботою професійних суддів;
2. повна незалежність;
3. зниження ймовірності зловживань і судових помилок під час судового розгляду;
4. внесення в судову атмосферу життєвого здорового глузду та народної правосвідомості;
5. сприяння реалізації засади змагальності;
6. здатність перевірити правомірність закону у конкретному випадку [7].

У зв'язку з цим деякі науковці пропонують для чіткого розмежування повноважень присяжних та професійних суддів ввести у вітчизняну правову модель можливість винесення вердикту присяжними, після якого судді вже будуть вирішувати питання права. Не будемо казати, що така позиція є новою, адже в цьому і полягає основна відмінність між англо-американською та континентальною моделлю, і різні думки щодо імплементації окремих елементів однієї системи до другої обговорюються вже досить давно. В межах даного дослідження немає сенсу окремо зупинятися на цих позиціях, проте слід нагадати, що вітчизняна модель реалізації суду присяжних в першу чергу пояснюється особливостями історичного розвитку України і є прямим відображенням цих особливостей. Відповідно, сліпе копіювання непридатних нам механізмів та інститутів не вирішить наявні в кримінальному процесі проблеми, а лише створить нові.

Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства присяжні вирішують нарівні з суддями всі питання разом, які стосуються кінцевого судового рішення, а тому можна стверджувати, що в такому аспекті вони реалізують саме повноваження. Більше того, першим же пунктом ст. 386 КПК України передбачено можливість присяжного «брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні». Відповідно, приймаючи підсумкове судове рішення, присяжні на рівні з суддями будуть також вирішувати питання щодо належності та допустимості доказів, тобто проводити їх оцінку.

Усвідомлення оцінки доказів як розумової діяльності дає змогу відтворити сукупність мисленнєвих операцій, які відбуваються у свідомості суб'єкта оцінювання, базуючись на законах логічного мислення. Як зазначають Ю.М. Грошевий та С.М. Стахівський, розумова діяльність, пов'язана з оцінкою доказів, не регламентується нормами кримінального процесуального закону, однак ці норми спрямовують мисленнєвий процес у межі, визначені метою закону, і надають правові орієнтири суб'єкту доказування, встановлюючи умови оцінювання доказів [8, с.64].

Прийняття процесуального рішення є обов'язковим результатом оцінки доказів, адже, враховуючи особливості кримінального процесуального доказування як пізнавальної діяльності, її необхідним елементом виступає наявність адресата або потреба у винесенні рішення. Очевидно, що розумова діяльність з оцінки доказів, яку здійснюють слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд, спрямована не на задоволення власного інтересу, а на виконання завдань кримінального провадження, що передбачає ухвалення обґрунтованих процесуальних рішень. Отже, здійснення оцінки доказів можливе виключно тими посадовими особами та органами, які наділені відповідними владно-розпорядчими повноваженнями [9, с. 382].

Мета оцінки доказів, так само як і її сутність, у кримінально-процесуальній доктрині трактується по-різному. Зокрема, одна група науковців визначає мету

оцінки доказів через встановлення певних процесуальних властивостей доказів [10, с. 82; 11, с.260], формування висновку щодо наявності у кожного доказу та їх сукупності нормативно визначених процесуальних ознак, а також з'ясування значущості доказів для вирішення справи по суті [12, с. 204] і перевірки наявності достатніх підстав для підтвердження встановленого або загальноприйнятого стандарту об'єкта оцінки [13, с.14]. Водночас інша група дослідників розглядає мету оцінки доказів як досягнення внутрішнього переконання суб'єкта доказування [14, с.255; 15, с.282].

У кримінально-процесуальній доктрині оцінка доказів часто розглядається як завершальний (заклучний) елемент процесу доказування. Втім, по-перше, таке визначення не враховує факту, що оцінка здійснюється вже на стадії збирання та перевірки доказів. Як наголошують науковці-процесуалісти, виокремлення оцінки доказів в якості завершального елемента доказування не повною мірою відображає її істинне місце у структурі процесу доказування, оскільки оцінка має місце протягом всього процесу доказування, є невіддільною частиною збирання та перевірки доказів, наявна у зазначених елементах доказування, супроводжує весь процес роботи з доказами і не обов'язково завершує доказування, оскільки може зумовити необхідність отримання нових доказів та їх перевірки [12, с.195]. По-друге, тлумачення оцінки доказів як завершального етапу доказування звужує його зміст до виключно пізнавальної діяльності та не охоплює аспект доказування як обґрунтування, що здійснюється шляхом використання доказів [16, с. 117].

В цілому можна констатувати, що на даний момент у науковців немає єдності щодо сутності такого поняття, як оцінка доказів, так саме як і щодо кола суб'єктів, які таку оцінку проводять. Відповідно до ст. 94 КПК України, оцінка доказів проводиться лише слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом, хоча така позиція законодавця теж викликає занепокоєння серед науковців.

Оцінка доказів може здійснюватися відповідними учасниками кримінального

провадження у разі подання ними різноманітних клопотань (наприклад, щодо проведення слідчих (розшукових) дій, визнання доказу недопустимим, зміни запобіжного заходу), участі в судових дебатах, подання апеляційних або касаційних скарг тощо. При цьому, як зазначають Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна та О.Г. Шило, для сторони захисту та потерпілого оцінка доказів є правом, а не обов'язком [12, с.205]. Крім того, викладення результатів оцінки доказів у процесуальних рішеннях слідчого, прокурора, слідчого судді або суду не може вважатися єдиною можливою формою її прояву. Як підкреслює В.В. Вапнярчук, оцінка доказів може виражатися протягом усього провадження у випадках, передбачених процесуальним законом, і в установленому порядку (наприклад, шляхом подання клопотань, скарг, які свідчать про оцінювання; внесенням пропозицій щодо формулювання, зміни або доповнення підозри чи обвинувачення), а також мати епізодичний характер, зокрема, під час виступу в судових дебатах [17, с.220]. У цьому контексті Ю.Б. Пастернак зазначає, що універсальною формою вираження оцінки доказів є правова позиція - як сукупність систематизованих на основі оцінки фактичних і юридичних доводів, що відображають у процесуальному порядку ставлення заінтересованого суб'єкта до фактичних обставин справи, які є предметом спору в процесі доказування та потребують оцінки судом [13, с.14].

Якщо брати те значення оцінки доказів, яке закладене в ст. 94 КПК України, то таку діяльність мають право проводити лише уповноважені на те особи, адже оцінка доказів в кримінальному процесуальному аспекті обов'язково буде вказувати на наявність певного результату такої оцінки, який буде створювати права та обов'язки для всіх учасників кримінального провадження. Лише суд, наприклад, може в судовому рішенні визнати докази недопустимими, що призведе до неможливості їх використання в такому кримінальному провадженні (крім випадків скасування відповідного рішення судом вищої інстанції). Відповідно, якщо вести мову про оцінку доказів в порядку ст. 94 КПК

України, то її дійсно можуть проводити лише уповноважені на те суб'єкти.

Слід звернути увагу на те, що в цій нормі законодавець використовує формулювання «суд», не розрізняючи суддів та присяжних. В ст. 3 КПК України, де надається перелік термінів та їх тлумачення, немає такого окремого поняття як «суд», проте є, наприклад, «суд першої інстанції». Очевидно, що ведучи мову про повноваження суду, законодавець розуміє саме суддів, до яких, відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 3 КПК України також відноситься і присяжні. З цього можна зробити висновок, що присяжні так само відносяться до суб'єктів оцінки доказів, яка має відбуватися в порядку ст. 94 КПК України. Поряд з цим також наголошуємо, що оцінка доказів – це не право, а обов'язок суду, адже фактично така оцінка і є зовнішнім відображенням правосуддя, в результаті якого під час змагального судового процесу, де сторони вільні у наданні своїх доказів, суд приймає відповідне рішення.

Висновки і пропозиції. В ч. 1 ст. 386 КПК України передбачені саме повноваження, а не права присяжних. В той же час формулювання «присяжні мають право брати участь у дослідженні доказів» нівелює сутність їх діяльності та суперечить вимогам ст. 94 КПК України, яка вказує, що вони зобов'язані здійснювати оцінку доказів на рівні з суддями. Відповідно, можна дійти висновку, що формулювання ч. 1 ст. 386 КПК України необхідно змінити. Найбільш правильним буде формулювання «Присяжний може» одразу з двох причин. По-перше, в такий спосіб можна уникнути слова «має право», що фактично нівелює надані присяжному повноваження. По-друге, саме таке формулювання залишає можливість присяжному на власний розсуд обирати правильну поведінку, не примушуючи його до окремих дій. Хоча повноваження не є правами, проте вони не є і обов'язками, адже суб'єкти владних повноважень на власний розсуд повинні обирати необхідну лінію поведінки відповідно до встановлених законодавством меж та правової ситуації, яка склалась. Формулювання «присяжний може» дозволяє вирішити ці дві проблеми, одночасно віддаляючись від концепції

прав, коли ведеться мова про процесуальні можливості присяжних в процесі відправлення правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. К. : Юридична думка, 2007. 992 с.
2. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 3 : Обє – Роб / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. К. : Аконт, 1998. 928 с.
3. Солонар А. В. Окремі аспекти розкриття змісту поняття «повноваження». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 253-256.
4. Харитонova О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : монографія. Одеса : Юридична література, 2004. 328 с.
5. Адміністративне право України. Загальна частина. Альбом схем : навч. посіб. / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, В. М. Гаращук [та ін.]. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2003. 121 с.
6. Про вдосконалення судочинства для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006. Законодавство України : офіц. вебсайт. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/361/2006/print1366113810469854>
7. Качур Р. П. Особливості розподілу функцій між судом присяжних і професійними суддями. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 202-206.
8. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : науково-практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. К. : КНТ ; Фурса С. Я., 2006. 272 с.
9. Кримінальний процес України : підручник / за ред. С. В. Ківалова, М. С. Цуцкі-рідзе. Одеса : Юридика, 2023. 1104 с.
10. Актуальні проблеми кримінального процесу України : навч. посіб. / Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, О. М. Толочко [та ін.] ; за заг. ред. Є. М. Блажівського. К. : Нац. акад. прокуратури України ; Центр учб. літ., 2013. 304 с.
11. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
12. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц [та

- ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
13. Пастернак Ю. Б. Методологічні проблеми доказування у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2011. 20 с.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумило. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль [та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 768 с.
16. Крет Г. Р. Оцінка доказів у структурі кримінального процесуального доказування. *Верховенство права*. 2018. № 2. С. 113-118.
17. Вапнярчук В. В. Форми вияву доказування суб'єкта в об'єктивному навколишньому світі. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 215-223.

Liakhovchenko I. A. The correlation between the concepts of "rights" and "authorities" of jurors in the criminal process of Ukraine

The article is devoted to the analysis of the correlation between the concepts of "rights" and "authorities" of jurors in the criminal process of Ukraine. In the article, the authors note that if we take the meaning of evidence assessment, which is laid down in Art. 94 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, then only authorized persons have the right to conduct such activities, because the assessment of evidence in the criminal procedural aspect will necessarily indicate the presence of a certain result of such an assessment, which will create rights and obligations for all participants in the criminal proceedings. Only a court, for example, can declare evidence inadmissible in a court decision, which will lead to the impossibility of their use in such criminal proceedings (except in cases of cancellation of the relevant decision by a higher court). Accordingly, if we talk about the assessment of evidence in accordance with Art. 94 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, then only authorized entities can actually conduct it. It should be noted that in this norm the legislator uses the wording "court", without distinguishing between judges and jurors. In Art. 3 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, which provides a list of terms and their interpretation, there is no such separate concept as "court", but there is, for example, a "court of first instance". It is obvious that when speaking about the powers of the court, the legislator understands judges, to whom, in accordance with clause 23 of part 1 of article 3 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, jurors also belong. From this we can conclude that jurors also belong to the subjects of evidence assessment, which must take place in accordance with the procedure of article 94 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine. Along with this, we also emphasize that the assessment of evidence is not a right, but a duty of the court, because in fact such an assessment is an external reflection of justice, as a result of which during an adversarial trial, where the parties are free to provide their evidence, the court makes an appropriate decision. Part 1 of article 386 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine provides for the powers, not the rights, of the jury. At the same time, the wording "jurors have the right to participate in the examination of evidence" negates the essence of their activities and contradicts the requirements of Art. 94 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, which indicates that they are obliged to evaluate evidence on an equal footing with judges. Accordingly, we can conclude that the wording of Part 1 of Art. 386 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine needs to be changed.

Key words: criminal proceedings, jury trial, jurors, rights, powers